

Европейски съд по правата на човека

Калашников срещу Русия

(Kalashnikov v. Russia)

жалба № 47095/99

Решение от 15 юли 2002 г. на III отделение на Съда

(резюме)*

Чл. 3: забрана за изтезания, нечовешко или унижително отнасяне; **чл. 5, т. 3:** право на задържания под стража обвиняем делото му да бъде разгледано в разумен срок или да бъде освободен преди процеса; **чл. 6, т. 1:** гледане на делото в разумен срок

Макар държавните органи да не са имали за цел да унижат или принизят дадено лице, третирането може да се обсъжда в светлината на чл. 3 и той да се окаже нарушен.

С напредването на разследването съществуването на обосновано подозрение за участието на дадено лице в тежко престъпление и възможността то да попречи при събирането на доказателства не са вече така относими и достатъчни основания за продължаване на задържането под стража.

Съдилищата, които разглеждат едно наказателно дело, следва да полагат специално усърдие за бързото му приключване, когато на подсъдимия е наложена мярка за неотклонение задържане под стража.

Факти по делото

Г-н Калашников бил директор на банка. На 8 февруари 1995 г. било образувано наказателно производство за злоупотреби в банката, по което той бил заподозрян. Обвинението му било повдигнато на 17 февруари, а на 29 юни с. г. му била наложена мярка за неотклонение задържане под стража. На 3 август 1999 г. г-н Калашников бил осъден на лишаване от свобода за злоупотреба.

А. Условия в центъра за задържане

От 29 юни 1995 г. до 20 октомври 1999 г. жалбоподателят бил задържан в център за задържане (следствен изолатор) IZ-47/1 в гр. Магадан. На 3 август 1999 г., след произнасяне на присъдата, бил преместен в затвора в с. Талая, а на 9 декември с. г. върнат в центъра за задържане в Магадан, където останал до освобождаването му на 26 юни 2000 г.

Жалбоподателят твърди, че през първия период на задържането в Магадан е обитавал килия с площ от 17 кв.м., с осем нара. Обикновено в нея били настанени 24 души, като рядко броят им падал до 18. На всеки нар спели на смени трима мъже, а будните лежали или седели на пода или на картонени кутии. Било

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

невъзможно да се спи нормално, тъй като телевизорът работел денонощно, а през деня в килията имало суматоха. Лампата в нея никога не се загасвала. Тоалетната била на подиум от 50 см. в ъгъла на килията. Преграда с височина 1,1 м. я отделяла от умивалника, но не и от останалата част на килията, така че човекът, ползващ тоалетната, бил пред очите на останалите затворници и на надзирателя, наблюдаващ през шпионка на вратата. Масата за хранене била поставена на около метър от тоалетната. Самата храна била с много лошо качество.

Килията нямала вентилация, през лятото било задушаващо горещо, а през зимата много студено. Поради лошия въздух се налагало постоянно да има отворен прозорец. Непрекъснато се пушело и жалбоподателят бил принуден да се превърне в пасивен пушач. Той твърди, че администрацията никога не му е предоставила нормално спално бельо и прибори за хранене. Дадени му били само дюшек от вата и тънко одеяло, а ползвал приборите на други затворници, донесени им от близките им.

Във всички килии гъмжало от хлебарки и мравки, но не се правели никакви опити за унищожаването им. Единствената санитарна мярка била предоставянето на литър дезинфектант за тоалетната веднъж седмично.

По време на престоя си в затвора жалбоподателят се заразил с различни кожни болести и гъбични инфекции, паднали му всички нокти на краката и някои на ръцете. На два пъти бил пращан в болница за лечение на краста. Шест пъти в килията му били настанявани затворници, болни от туберкулоза и сифилис. В тези случаи на него профилактично му били поставяни антибиотични инжекции.

Жалбоподателят твърди, че е имал право на едночасова разходка веднъж дневно, а душ с топла вода обикновено можел да взема само два пъти в месеца.

Според него условията в центъра за задържане в Магадан не били много по-различни след повторното му връщане там през декември 1999 г. Единствено броят на затворниците бил редуциран до 11 души в периода март-април 2000 г.

Правителството твърди, че килията била с площ 20,8 кв.м. В нея винаги пребивавали над 11 души, обикновено около 14, и всяко от осемте легла се ползвало от двама или трима, които спели на 8-часови смени. Раздавали им се и чаршафи. Преградата на тоалетната осигурявала уединяване. Липсвала вентилация, но имало големи прозорци. Диагностицирани със сифилис затворници били изолирани незабавно и се провеждало превантивно лечение на останалите в килията. В нея няколко пъти били настанявани болни от туберкулоза, но не представлявали опасност за здравето на другите. Жалбоподателят бил преглеждан редовно от медицинския персонал и при нужда му се предоставяла незабавна помощ. Можел да се къпе веднъж седмично и да се разхожда по два часа на ден. Вземали се профилактични санитарни мерки, но наличието на насекоми действително било проблем.

Съгласно медицинския картон на жалбоподателя, в различни периоди от престоя му в центъра за задържане той боледувал и бил лекуван от краста, алергичен дерматит, микози и гъбични инфекции по ноктите, краката, ръцете и слабините. Според заключение на медицински експерти от юли 1999 г. г-н Калашников страдал и от други заболявания.

Б. Наказателното производство и жалбите срещу задържането под стража

Г-н Калашников бил обвинен в незаконно присвояване на 2 050 000 акции от чужда компания. В заповедта за налагане на мярка за неотклонение задържане под стража от 29 юни 1995 г. се сочело, че той възпрепятства разкриването на

истината, като отказва да предаде определени банкови документи, упражнява натиск върху свидетели и подправя документи. Заповедта се позовавала и на тежестта на престъплението, в което бил обвинен.

Както по време на предварителното производство, така и в съдебната фаза г-н Калашников многократно обжалвал мярката за неотклонение. В молбите си сочел лошите хигиенни условия, размера на килията и броя на задържаните в нея, влошеното си здравословно състояние. Всички молби били отхвърляни, като съдът се позовавал на тежестта на повдигнатите обвинения и на опасността, че той ще попречи на разкриването на истината, ако е на свобода.

На 14 декември 1995 г. на г-н Калашников били повдигнати други осем обвинения за незаконно присвояване на суми от банката. Предварителното производство завършило на 6 февруари 1996 г. и делото било внесено в съда. То било върнато за доразследване на 27 март 1996 г., а на 19 юни с. г. отново в съда. Разглеждането му започнало на 11 ноември. В периода до 8 август 1997 г. били проведени няколко заседания, отлагани по различни поводи – освобождаване на съдията, болест на адвоката, искане за документи, доказващи лошото здравословно състояние на жалбоподателя. На 28 януари 1999 г. делото било върнато за допълнително разследване, поради процесуални нарушения по време на предварителното производство. Това определение било обжалвано и отменено от окръжния съд, който подчертал в решението си, че случаят не е сложен, а разглеждането на делото продължава неоправдано дълго. В периода 8 август 1997 г. – 28 януари 1999 г. жалбоподателят многократно се обръщал с оплаквания и искания по повод продължителността на производството към различни органи – окръжния съд, Върховния съд, Президента на Русия, Висшия квалификационен съвет на съдиите, Конституционния съд.

С присъда от 3 август 1999 г. той бил признат за виновен по едно от повдигнатите 9 обвинения и оправдан по две от тях. Бил осъден на пет години и половина лишаване от свобода. Според градския съд предварителното производство било водено некачествено, а следователите били направили неоправдани опити да увеличат броя на обвиненията в обвинителния акт. Съдът намерил и нарушения на процесуалните правила, включително пропуски за представяне в надлежната форма на относими документи, които трябвало да бъдат отстранявани в съдебната фаза и това причинило забавяне на процеса. Част от другите обвинения били върнати за допълнително разследване. На 29 септември 1999 г. производството по тях било прекратено поради липса на извършено престъпление.

На следващия ден обаче на жалбоподателя било повдигнато ново обвинение за присвояване в качеството му на директор на банката. Предварителното производство приключило на 19 октомври 1999 г. и делото било внесено в съда, който произнесъл оправдателна присъда на 31 март 2000 г.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

92. Жалбоподателят се оплаква от условията, при които е бил поставен в центъра за задържане IZ-47/1 в Магадан, и по-специално от пренаселеността и хигиената в килията, както и от продължителността на задържането му при тези условия, които се отразили зле на здравето му и му причинили унижение и страдания.

93-94. Правителството възразява, че условията, при които е бил поставен жалбоподателят, не били по-лоши от тези, при които са поставени голямата част от задържаните в Русия, и не съставлявали изтезание, нечовешко или унижително отнасяне. Властите нямали за цел да причинят физически страдания на жалбоподателя, нито увреждане на неговото здраве. Администрацията на следствения изолатор полагала всички усилия за осигуряване на медицински грижи за болните и за предотвратяване заразяване на останалите. Правителството признава, че по икономически причини условията в местата за лишаване от свобода в Русия не задоволяват стандартите, установени в останалите страни-членки на Съвета на Европа, но се правело всичко възможно за подобряване на положението - имало програми за изграждане на нови места, за реконструкция на съществуващите, за подобряване на санитарните условия

“95. Съдът припомня, че чл. 3 от Конвенцията охранява една от най-фундаменталните ценности на демократичното общество. Разпоредбата забранява по абсолютен начин изтезанията и унижителното или нечовешко отнасяне, независимо от конкретните обстоятелства или поведението на жертвата (виж, например, делото *Лабита срещу Италия*¹ [GC], № 26772/95, § 119, ECHR 2000-IV).”

В основополагащата си практика Съдът е изработил критерии за преценка кога едно третиране попада в обсега на чл. 3 (виж решението *Ирландия срещу Обединеното кралство*², от 18.01.1978, А.25, стр. 65, § 162); кога се приема, че е налице “нечовешко отнасяне” (виж решението *Кудла срещу Полша*³, № 30210/96, § 92, ECHR 2000-XI) или “унижително отнасяне” (виж, например решението *Ранинен срещу Финландия*⁴ от 16.12.1997 г., *Reports of Judgments and Decisions*, 1997-VIII, стр. 2821-22, § 55). Макар определено третиране да не е целяло умишлено да унижи човека, това не означава автоматично, че няма нарушение на чл. 3 (виж, например, делото *Пиърс срещу Гърция*⁵, № 28524/95, § 74, ECHR 2001-III). Във всички случаи претърпените страдания и унижение трябва да надхвърлят неизбежния елемент на страдание и унижение, който съпътства определена форма на законосъобразно третиране или наказание.

“Мерки, лишавачи дадено лице от свободата му, често могат да съдържат такъв елемент. Не може да се приеме обаче, че задържането под стража само по себе си поставя проблем по чл. 3. Нито пък тази разпоредба може да се тълкува като съдържаща общо задължение за освобождаване на един задържан по здравословни причини или за настаняването му в гражданска болница, за да може да получи определен вид лечение.

Въпреки това, съгласно този текст държавата следва да гарантира, че лицето ще бъде задържано при условия, съвместими със зачитането на неговото човешко достойнство, че начинът и методът на изпълнение на мярката няма да го подлагат на стрес или изпитание, чиято сила надвишава неизбежната степен на страдание, присъща на задържането, и че, като се имат предвид практическите изисквания на лишаването от свобода, неговото здраве и благосъстояние ще бъдат адекватно осигурени (виж цитираното решение *Кудла срещу Полша*, §§ 92-94).

¹ *Labita v. Italy*, решение на голямото отделение

² *Ireland v. the United Kingdom*.

³ *Kudla v. Poland*

⁴ *Raninen v. Finland*

⁵ *Peers v. Greece*

При оценката на условията на задържане следва да се държи сметка за съвкупните им последици, както и за конкретните твърдения на жалбоподателя (виж *Дугоз срещу Гърция*⁶, № 40907/98, § 46, ECHR 2001-II).”

96. В настоящия случай г-н Калашников е бил задържан в Магаданския център от 29 юни 1995 г. до 20 октомври 1999 г. и от 9 декември 1999 г. до 26 юни 2000 г. Въпреки че за Русия Конвенцията е влязла в сила на 5 май 1998 г., Съдът смята, че при преценката за въздействието върху жалбоподателя на условията на задържането, които са били в общи линии еднакви през цялото време - както преди, така и след осъждането му, може да вземе предвид целия период на лишаване от свобода, включително изтеклия преди тази дата.

97. По отношение на площта на килията с 8 легла, за която правителството твърди, че е била 20.8 кв.м., а жалбоподателят – 17 кв.м., Съдът припомня, че препоръчителният стандарт, установен от Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне (“КПИ”) е около 7 кв.м. на затворник (виж 2nd General Report - CPT/Inf (92) 3, § 43), т.е. 56 кв.м. за осем човека.

Според жалбоподателя в тази килия били настанявани между 18 и 24 души. Правителството също признава, че поради натовареността на центъра всяко легло в килията е било използвано от двама или трима човека, но едновременно с това твърди, че там нормално е имало не повече от 14 души, без да представя доказателства за това. Съдът не намира за необходимо да се произнася по несъответствието в твърденията по този въпрос. “Посочените цифри показват, че във всеки един момент в килията на жалбоподателя е имало между 0,9 и 1,9 кв.м. пространство на затворник. По този начин, според Съда, тя е била постоянно и сериозно пренаселена. Това положение на нещата само по себе си повдига въпрос по чл. 3 от Конвенцията.”

Килията на жалбоподателя е била така претъпкана, че затворниците е трябвало да спят на смени. Условията за спане са били допълнително влошени от постоянното осветление в килията, от суматохата и шума, причинявани от големия брой затворници. В резултат на това жалбоподателят е бил лишаван от сън, което трябва да е било тежко физическо и психическо бреме за него.

Съдът отбелязва по-нататък липсата на адекватна вентилация в препълнената килия, в която явно се е разрешавало и пушене. Въпреки че на жалбоподателя са били позволени дейности на открито за по един или два часа на ден, в останалото време той е бил заключен в задушната килия с много ограничено лично пространство.

98. Следва да се има предвид и фактът, че килията на жалбоподателя е гъмжала от насекоми, което се признава и от правителството, и че по време на неговото задържане тя не е била дезинфекцирана нито веднъж.

Жалбоподателят се е заразил и с различни кожни болести и гъбични инфекции. Макар и да е бил лекуван, тяхното повторно появяване предполага, че мизерните условия в килията са останали непроменени и това е улеснило разпространението на зарази.

“С огромно безпокойство Съдът отбелязва, че в килията на жалбоподателя понякога са били задържани и лица, страдащи от сифилис и туберкулоза, макар и правителството да подчертава, че заразяването е било предотвратено.”

99. В допълнение към така описаните нездравословни условия трябва да се отбележат и тоалетните. На снимките, представени от правителството, се вижда

⁶ *Dougoz v. Greece* - виж резюме на решението в бр.1/2002 на списанието *Правата на човека*

една мръсна и порутена килия с тоалетно пространство без действителна възможност за уединяване. Правителството представи и видеозапис, на който се виждат множество подобрения в сектора, в който е бил задържан жалбоподателят, но това обстоятелство не може да промени абсолютно неприемливите условия, които той явно е трябвало да изтърпи.

100. Във връзка с условията, в които жалбоподателят е бил поставен в продължение на 4 години, разгледалият делото му съд е назначил медицински експерти, които да преценят дали той е негоден да вземе участие в производството и дали е необходимо да бъде хоспитализиран. Въпреки дадения отрицателен отговор и на двата въпроса, Съдът взема под внимание заключенията им, изброяващи разнообразните заболявания на жалбоподателя.

“101. Съдът приема, че по настоящото дело няма данни да е съществувало намерение жалбоподателят да бъде унижен или принизен. Все пак, въпреки че въпросът дали целта на третирането е била унижаване или принизяване на жертвата е фактор, който трябва да бъде взет предвид, то отсъствието на подобна цел не може да изключи евентуална констатация за нарушение на чл. 3 (виж делото *Пиърс срещу Гърция*, цитирано по-горе). Съдът смята, че условията на задържане, които жалбоподателят е трябвало да понася около 4 години и 10 месеца, трябва да са му причинили значително душевно страдание, накърнявайки човешкото му достойнство и предизвиквайки у него чувства, водещи до унижение и принизяване.

102. В светлината на горното Съдът намира, че условията на задържането на жалбоподателя, по-конкретно много пренаселената и нехигиенична среда и вредното ѝ въздействие върху здравето и благосъстоянието му, съчетани с продължителността на периода, през който той е бил държан при такива условия, съставляват унижително отнасяне.

103. Следователно, налице е нарушение на чл. 3 от Конвенцията.”⁷

II. Твърдяното нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията

104. Жалбоподателят твърди, че продължителното му задържане под стража е в нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

105-108. Съдът отхвърля предварителното възражение на правителството, основаващо се на направената от Русия резерва по приложението на чл. 5, т. 3 и т. 4 от Конвенцията. Резервата е относно процедурата за налагане на мерки за неотклонение, а оплакването касае продължителността на задържането.

109-111. Жалбоподателят е бил задържан от 29 юни 1995 г. до 3 август 1999 г., когато е бил осъден от първоинстанционния съд. Тъй като периодът преди 5 май 1998 г., от когато Конвенцията е в сила за Русия, е извън юрисдикцията на Съда, то той може да се произнесе само за срока от една година, два месеца и 29 дни след тази дата. Следва обаче да се отчита и фактът, че към датата 5 май 1998 г., жалбоподателят вече е бил лишен от свободата си за 2 години, 10 месеца и 6 дни (виж, например, *mutatis mutandis*, делото *Мансур с/у Турция*⁸ от 8.06.1995 г., Series A, no. 319-B, стр. 49, § 51).

112-113. Жалбоподателят твърди, че задържането му под стража е било неоснователно, тъй като не се е опитвал да пречи при установяването на истината. Казусът не представлявал никаква изключителна сложност, а разследването не се

⁷ Решението е единодушно

⁸ *Mansur v. Turkey*

водело с дължимото усърдие, което и станало причина за продължителното му задържане.

114. Съдът напомня установените в практиката му принципи и отново подчертава, че преценката дали срокът на едно задържане е разумен не може да се прави абстрактно, а в светлината на всички конкретни факти.

115. В разглеждания период Магаданският градски съд е отказал да измени мярката за неотклонение, като се е основал на тежестта на повдигнатото обвинение и на опасността жалбоподателят да попречи на разкриването на истината. Прави впечатление, че съдът се е позовал на подобни основания и в два свои предишни отказа да измени мярката – през декември 1996 г. и август 1997 г. Това са и основанията за самото му задържане под стража на 29 юни 1995 г.

116-117. “Съдът напомня, че съществуването на сериозно подозрение за участието на дадено лице в тежко престъпление е относим фактор, но сам по себе си не може да оправдае един продължителен срок на предварително задържане (виж например решението *Скот с/у Испания*⁹ от 18.12.1996 г., *Reports* 1996-VI, стр. 2401, § 78). Що се отнася до другото основание за продължаване задържането на жалбоподателя, посочено от Магаданския градски съд, а именно опасността да се попречи на разглеждането на делото, Съдът отбелязва, че за разлика от постановлението на следователя от 29 юни 1995 г., градският съд не сочи никакви факти в подкрепа на своите изводи, които са идентични през 1996 г., 1997 г., и 1999 г. В определенията му няма позоваване на нито едно обстоятелство, което да доказва, че същият риск реално е продължавал да съществува през относимия период.” С напредването на производството и попълването на доказателствата релевантността на това основание неизбежно намалява.

118. Съдът намира, че с течение на времето сочените от властите основания за продължаване на задържането на жалбоподателя не са били вече така относими и достатъчни, както при постановяването на мярката.

119-120. Съдът не вижда причина да се разграничи от изводите, направени от националните съдилища, че казусът не е бил твърде сложен, че разследването е било водено зле и че са били правени опити изкуствено да се увеличи броят на повдигнатите обвинения. Съдебното производство също е било твърде бавно, като причина за това не са били нито сложността на делото, нито поведението на жалбоподателя. Поради това Съдът смята, че властите не са действали с дължимата експедитивност.

121. В светлината на горните обстоятелства Съдът намира, че задържането на жалбоподателя до произнасяне на присъда надхвърля “разумния срок”. Следователно налице е нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.¹⁰

III. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

122. Жалбоподателят твърди и нарушение на изискването по чл. 6, т. 1 за гледане на делото в разумен срок.

A. Относим период

124. Наказателното производство започва с “обвиняването” на едно лице - в автономния смисъл, който се придава на този термин по Конвенцията (виж,

⁹ *Scott v. Spain*

¹⁰ Решението е единодушно.

наред с други източници, решенията *Кориляно срещу Италия*¹¹ от 10.12.1982 г., Series A no. 57, стр. 13, § 34 и *Имбриоска срещу Швейцария*¹² от 24.11.1993 г., Series A no. 275, стр. 13, § 36) и приключва с произнасяне на окончателна присъда или с прекратяване на производството.

По настоящето дело срокът е започнал да тече на 8 февруари 1995 г., когато е образувано наказателното производство срещу жалбоподателя. Той е осъден на 3 август 1999 г. по едно от повдигнатите девет обвинения, а на 30 септември 1999 г. срещу него е било образувано ново производство по обвинения, основаващи се на същите факти. Това производство е приключило с оправдателна присъда на 31 март 2000 г. Последната дата следва да се счита за край на срока, който подлежи на обсъждане, т.е. той е 5 години, 1 месец и 23 дни, като на практика през това време делото е било само в първа инстанция. В юрисдикцията на Съда е да се произнесе само за периода след 5 май 1998 г., но следва да се има предвид и състоянието на производството към тази дата.

Б. Разумност на продължителността на производството

125. За да се произнесе по разумността на срока Съдът следва да има предвид сложността на делото, поведението на жалбоподателя и на отговорните власти, като отчете и засегнатия интерес на жалбоподателя (виж и цитираното решение *Кудла срещу Полша*, § 124).

128. Съдът отбелязва, че за период от близо 2 години не са били провеждани никакви следствени действия и че според националния съд делото не е било с такава сложност, която да оправдава продължителността на производството.

129-130. В течение на производството пред вътрешните съдилища жалбоподателят е подавал редица молби и жалби. Член 6 обаче “не изисква лицето, обвинено в престъпление, да съдейства активно на съдебните власти (виж например решението *Добертен срещу Франция*¹³ от 25.02.1993 г., Series A no. 256-D, стр. 117, § 43).”

Съдът намира, че жалбоподателят може да бъде държан отговорен за част от забавянията, но като цяло неговото поведение не е допринесло съществено за продължителността на производството.

131. Както вече беше споменато, в производството пред вътрешните съдилища има значителни забавяния, които не могат да бъдат обяснени със сложността на делото. По-конкретно, по делото не е било правено нищо в продължение на около две години - от 7 май 1997 г. до 15 април 1999 г.

132. Съдът отбелязва, че по време на производството жалбоподателят е бил в ареста – обстоятелство, което изисква съдилищата, разглеждащи делото, да проявяват специално усърдие за бързото му приключване.

133. След присъдата от 3 август 1999 г. властите са повдигнали срещу жалбоподателя ново обвинение въз основа на същите факти, като по този начин допълнително са допринесли за удължаване на производството, висящо вече повече от четири години и половина пред първоинстанционния съд.

134. Съдът заключава, че властите не са изпълнили задължението си за полагане на специални усилия, особено след влизане в сила на Конвенцията.

¹¹ Corigliano v. Italy

¹² Imbriosca v. Switzerland

¹³ Dobbertain v. France

135. Въз основа на изложеното той намира, че продължителността на производството не отговаря на изискването за “разумен срок”. Следователно налице е нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията.¹⁴

136-147. Съдът отхвърля изцяло претенциите на жалбоподателя за обезщетение за претърпени в резултат на задържането имуществени вреди.

По отношение на неимуществените вреди той приема, че продължителността на задържането при подобни условия на живот, както и продължителността на наказателното производство са предизвикали у жалбоподателя чувства на обезсърчаване, несигурност и безпокойство, които не могат да бъдат възмездени само с констатацията за нарушение. По справедливост присъжда обезщетение в размер на 5000 евро, както и 3000 евро за направените разноски.

¹⁴ Решението е единодушно.